

Інтерв'ю з проф. Михайлом ШАЛАТОЮ з нагоди виходу у світ 8-го перевидання «Русалки Дністрової» – першого твору на Галичині розмовною українською мовою

Пане Михайле, насамперед вітаємо Вас із дрогобицьким виданням «Русалки Дністрової», праці, котрій Ви присвятили чимало часу.

Яку роль, на Вашу думку, відіграла «Русалка Дністровая» тоді, коли вперше побачила світ, і яка її роль тепер?

Краще від Івана Франка про історичну роль «Русалки Дністрової» не сказати: «...була свого часу явищем наскрізь революційним».

У поняття «революційність» Франко вкладав зовсім інший зміст, ніж пізніше безбожники-комуністи, які вчили, що це лиш – бити, палити, різати. «Вічний революціонер» у Франка – це «дух, наука, думка, воля», іншими словами – розумовий розвиток, духовний поступ, національна свобода. Змінити лад, поліпшити основи суспільності поет бажав «не зброєю, не силою огню, заліза і війни, а правдою, і працею, й наукою» (вірш «На суді»).

Таку, отже, революційність слушно вичув Іван Франко у «Русалці Дністровій» – у цій першокнизі українською народною мовою в Галичині. Ініціатор і чоловічий автор цієї першокниги, Маркіян Шашкевич, бажав пробудити національну свідомість земляків-українців, просвітити їх, спрямувати на творення своєї культури, науки, держави. Щоб глибше збагнути сміливість такої мети, слід уявно перенестися в тодішній час, характерний свавіллям панщини, двадцятирічною рекрутчиною, нуждою та безпросвітністю в курних, критих соломою, а в горах – гонтом, сільських хатах, із засиллям чужої мови і чужих звичаїв серед інтелігенції у містах, і передусім у Львові – тоді ще безелектричному і лиш пішо-кінному. Та що говорити про час Шашкевича, коли й через тридцять років після «Русалки Дністрової», у вересні 1867 року, майбутній світоч української музики Микола Лисенко, побувавши проїздом у столиці галицького краю, писав до родини на Київщину: «У Львові тільки німецькі та польські написи і вивіски, русинської [української], на жаль, я сам не бачив жодної. Мови нашої в публічних місцях теж не чути. Видно, гоніння сильне»!

У таких умовах «Русалка Дністровая» була справді усвідомленим національним подвигом, який служив і служитиме прикладом патріотичної одержимості.

Сьогодні, стоячи в обороні української справи, «Русалка Дністровая» передусім нагадує: говори, українцю, рідною мовою!

Недавно потратив час на перегляд «телешоу» з Києва «Червоне і чорне», чи то пак – «Красное і чорное», у яким одному з тисячі учасників дається шанс виграти мільйон гривень. Уболівав за звичайного українця, дрібного підприємця, котрий бідкався, що

поховав дружину, і який приїхав на «шоу» з трьома дітьми. Перед кожним ігровим туром підприємець хрестився, чим, власне, й викликав симпатію. Позаяк дійшов він до фіналу, то показали фрагмент із його домашнього побуту: українська хата, родина, діти щебечуть українською мовою. А в «шоу», відповідаючи на хитромудрі, здебільшого іронічні запитання затійників, підприємець переходив на їхню, на російську мову, хоч, видно було, нею ледь володів. Те саме стосувалося і його дітей, яких «шоумени» зрідка запитували: «Што посоветуете папе?»

І мимоволі мені подумалось: чи не тому не виграв цей підприємець у фіналі, що, хрестячись, тут же тяжко грішив – зраджував рідну мову? Найщиріша ж молитва до Бога – рідною мовою! Нам би всім запитати в себе Шашкевичевими словами: «Чом ся нев встидати маєм? Чом чужую любляєм?». На жаль, великою мірою, актуальне й сьогодні сказане у «Русалці Дністровій»: «Чужина нас займає – чому ж би наша не припала до серця?..»

Розкажіть стисло про попередні видання «Русалки Дністрової». Скільки їх було вже, і чим особливе це – дрогобицьке – видання?

«Русалка Дністровая», підготовлена студентами Львівської духовної семінарії М. Шашкевичем, І. Вагилевичем та Я. Головацьким («Руська Трійця»), вийшла, як відомо, в Буді (нині – складова частина Будапешту, столиці Угорщини). Вийшла в обхід львівській цензурі, бо попередню їхню книгу, «Зоря», цензура не пропустила. «Русалку...» для друку переписував Я. Головацький. Серб Г. Петрович, який у Буді займався друком, не все належно зміг відчитати, та й української мови не знав. Тому багато в публікації альманаху помилок. Я. Головацький нарахував їх 206, після нього виявлено ще понад сотню. В грудні 1836 року наклад «Русалки...» (приблизно 800 примірників) уже був готовий, та на титулі позначений рік виходу з друкарні – 1837. Левову долю накладу Петрович вислав до Львова, де жили видавці, а тут видання відразу потрапило під заборону.

Книгознавець Б. Якимович недавно зауважив, що на сьогодні оригіналів львівського видання «Апостола» 1574 року збереглося більше, ніж «Русалки Дністрової» видання 1837 року.

Перше перевидання «Русалки Дністрової» здійснив у 1910 році в Тернополі (за рік до Шашкевичевого століття) о. Йосиф Застирець – той, хто пізніше запропонував кандидатуру І. Франка на Нобелівську премію. Набір було зроблено зі спеціальним дотриманням правопису першодруку (літери «ѣ», «ѣ», сербське «ѣ» замість української африкати «дж») і з повтором більшості помилок. Конфігурації рядків, матеріалів не збережено. Додано на початку портрет М. Шашкевича, пояснення Й. Застирця, як «прийшло до перевидання», кілька – на сторінку – штрихів до Шашкевичевого життєпису та фото автографу поета. Наклад книги – 1000 примірників.

Удруге «Русалка Дністровая» перевидана в Києві 1950 року. Це, за винятком обкладинки і вступної статті, копія (фототипія) першодруку 1837 року, – без жодних поправок чи коментарів. Ініціатива перевидання належить літературознавцеві Олексі Засенкові.

Позаяк заявлятися з такою книгою за радянщини було справою ризикованою, він умовив написати вступну статтю авторитетного академіка О. Білецького. Той написав... російською мовою. Звичайно, слово «руський», себто «український», від передавав як «русский», а перекладач-ремесник, не знаючи фактів, потрактував його як «російський», і вступна стаття вийшла із прикрими огріхами.

Третє перевидання «Русалки Дністрової» з'явилося на честь 150-ліття М. Шашкевича (1961) у Філядельфії (США). Це теж фотокопія – причому без жодного вступного слова, без приміток тощо.

Четверте – знову київське – перевидання «Русалки Дністрової» 1972 року є повторенням другого.

Радикальним, знаковим у шашкевичезнавстві є п'яте перевидання «Русалки Дністрової», здійснене в Києві з нагоди її 150-річчя (1987). Уперше це не копія-передрук і не фотокопія, лиш адаптація тексту сучасним правописом, із виправленням помилок першодруку. На обкладинку художник виніс поетичний шедевр «Русалки...» – Шашкевичеву «Веснівку», на перших сторінках поміщено портрети Шашкевича, Вагилевича й Головацького, визначено статус книжки: «фольклорно-літературний альманах».

Майже одночасно, у тому ж 1987 році, у Вінніпезі (Канада) побачило світ шосте перевидання «Русалки Дністрової». Знову ж – фототипія, без коментарів. Передують фототипії вступне слово професора Михайла Марунчака та стаття професора Ярослава Розумного «Маркіян Шашкевич: таємниці міту», подана українською, англійською, французькою, німецькою, португальсько-бразилійською та іспансько-аргентинською мовами.

2007 року – в час, коли відзначали 170-річчя «Русалки Дністрової», – вона дочекалася виходу в рідному для неї Львові. Це сьоме перевидання «Русалки...». Воно – у двох книгах: перша – фототипія видання 1837 року, друга – сучасна адаптація тексту із дбайливим збереженням мовних особливостей оригіналу, супроводжувана післямовою, словом редактора-упорядника, біографіями Шашкевича, Вагилевича й Головацького, ґрунтовними коментарями, реєстром помилок першодруку, поясненнями окремих слів, блоком тематичних ілюстрацій. Щодо «наукового апарату», це сьоме перевидання «Русалки...» найавторитетніше.

І ось – після тернопільського, трьох київських, філядельфійського, вінніпезького і львівського – восьме, дрогобицьке перевидання «Русалки Дністрової» (2012)! Чим воно особливе? Передусім тим, що – перше, сказати б, домашнє. Я готував п'яте (київське) і сьоме (львівське) перевидання, й чого не додав там, намагався вкласти у восьме, не маючи більше наміру перевидати «Русалку...». Тут найбільше з усіх «Русалок...» вивірений текст, бо після львівського перевидання заново провів текстологічну роботу з метою максимально зберегти мову авторів альманаху – мову наших предків-галичан. Уперше, не будучи фототипією, перевидання сторінка в сторінку відповідає виданню 1837 року. Особлива дрогобицька «Русалка...» й тим, що більше, ніж через століття після перевидання цієї книги о. Й. Застирцем, вона знову засвідчила увагу й повагу Української Греко-Католицької Церкви до національно-відроджувальної справи «Руської Трійці». Дрогобицьку «Русалку...» вирішальною мірою ініціювала Самбірсько-Дрогобицька єпархія УГКЦ. Змістовну, із національно важливими акцентами, передмову до книги написав єпископ Ярослав (Приріз), за що складаю йому сердечну подяку. Післямова у книзі – «чисто дрогобицька»: із мотивацією, чому саме в Дрогобичі

перевидається «Русалка...», з відомостями про перебування на Дрогобиччині діячів «Трійці», їх близьких родичів та друзів, з інформаціями про наявність та функціонування тут, на батьківщині І. Франка, оригіналів альманаху, про відзначення дрогобичанами ювілеїв М. Шашкевича та «Русалки Дністрової». Блок фотоілюстрацій теж «чисто дрогобицький». Перевидання, отже, цікаве й під оглядом краєзнавства. Серед інших «Русалок...» воно самобутнє і, смію гадати, має окрему вартість.

Повідомляю, що є вже дев'яте і десяте перевидання «Русалки Дністрової». Обидва – повторення другої книги львівського (сьомого) перевидання, з тією ж писаною мною для Львова післямовою. Дев'яте, ініційоване на Радехівщині, а надруковане цього, 2012 року у Львові, – фотокопія першого львівського видання. Неабиякої похвали заслуговує десяте перевидання «Русалки Дністрової» (Львів-Жовква, 2012), здійснене Сокальсько-Жовківською єпархією УГКЦ. Книга оформлена з особливою любов'ю. Має вона дуже гарну обкладинку, вступне слово єпископа Михаїла (Колтуна), блок кольорових фотографій зі святкування 200-річчя від Дня народження о. Маркіяна, а в кінці книги – присвячені Шашкевичеві промови-статті митрополита Андрея (Шептицького), патріярха-кардинала Йосифа (Сліпого), патріярха Києво-Галицького Святослава (Шевчука) і митрополита Львівського Ігоря (Возьняка).

Десять, отже, перевидань «Русалки Дністрової» (з оригіналом – одинадцять «Русалок...») за 175 років. Небагато – надто, якщо зважати на мізерні наклади. Найповажніші щодо кількості примірників – київські перевидання: 1950 р. – 10 000, 1972 р. – 25 000, 1987 р. – 14 000. Усі інші – по тисячі, по 500, а то й по 250 примірників.

Чи можна вважати цей знаменитий альманах «Руської Трійці» прикладом національного та соціального служіння Церкви, тобто місцем дотику християнства і націоналізму?

Безсумнівно. Хоча слово «націоналізм» навряд чи було у вжитку «Руської Трійці». За книгою Юрія Липи «Призначення України», найменування «українська нація» уперше вжив Богдан Хмельницький, а в новітній нашій історії «честь називатися першим українським націоналістом належить Ользі Косач (Олені Пчілці)». Термін, однак, не міняє суті. Хай буде це для доби «Русалки Дністрової», скажімо, усвідомлене саможертвоне служіння Русі-Україні (бо й словом «патріот», на відміну від нашого «неповторного» часу, тоді не розкидувались). Чи ж не був Маркіян Шашкевич прикладом такої саможертвоності? А вже, що був зразком у служінні Богові й християнській Церкві, зайве говорити.

У феноменально майстерних «Псалмах Русланових» Шашкевич рішуче заявляє: «Гордишся і кажеш "ніт Бога", – то й тебе ніт; сон єсь і мара, а твоє ім'я – вітер на степах України». І далі: «Вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руске [себто "українське"] ми серце та й і віра руска! [...] "Хто з Богом, Бог з ним", – мовлят люде наші, і добре мовлят. Бо хто, яко Бог!?"». А такий ось план задуманої Шашкевичем праці: «Дністер. – Слава Руси. – Козаки. – Свобода» – чи не є в сучасному розумінні виявом націоналізму найвищого ступеню? І такими ідеями, хай переважно завуальованими з уваги на режим, сповнена

«Русалка Дністровая». То ж є, певна річ, ця книга місцем, а чи живим фактом дотику християнства та націоналізму, але націоналізму в прямому, священному розумінні цього слова, несумісному з радянським його тлумаченням.

Можна Ваше запитання прочитати й так: чи є заслуга Церкви у тім, що «Русалка Дністровая» живе і працює на Україну? Тут теж відповім ствердно. Появу «Русалки...» тодішня наша церковна влада, як відомо, зустріла неприхильно, і навіть під наполяганням влади цісарської змушена була придумувати «Руській Трійці» кару. Але ж не був митрополит Михайло (Левицький) недоброзичливцем щодо української мови – навпаки, сприяв її розвиткові шляхом ініціювання підручників для народних шкіл Галичини. Просто під впливом лукавих ворожих теорій про нібито невиробленість української мови, про непридатність її для творення літератури, – вважав, що друкувати книги цією мовою ще зарано. Учні, три вихованці Львівської духовної семінарії, виявилися – це історія доказала – прозорливішими щодо цього питання від тодішнього найвищого духовного наставника краю. Врешті, до думки про першу книжку українською народною мовою в Галичині «Руська Трійця» прийшла саме в стінах семінарії – чи ж не завдяки церковній освіті? Популяризували «Русалку Дністровую», несли в люди її ідеї, насамперед греко-католицькі священники. Саме священник, як уже говорилося, здійснив перше перевидання «Русалки...». Церква особливо багато зробила для прослави Маркіяна Шашкевича, а, отже, й «Русалки Дністрової», в рік століття поета (1911). Нині УГКЦ, нівроку, знову повертається до активної популяризації Шашкевичевої справи і слави – повертається, бо він цього вартий. Благословенними виявами такого повернення є, зокрема, цьогорічні дрогобицьке і львівсько-жовківське перевидання «Русалки Дністрової».

Чи маєте якісь побажання та звернення до читачів нашого часопису?

На завершення нагадаю слова, які в «Русалці Дністровій» стоять напочатку: «Не з сумних очей, а з рук пильних надія квітне». Бажаю, щоб цю мудру науку ми завжди пам'ятали.

“Русалка Дністровая» була справді усвідомленим національним подвигом...” //СЛОВО № 4 (52) 2013, с.22-24